

AHLAKTA, HUKUKTA VE SİYASETTE ÖZGÜRLÜK KAVRAMI*

Doğan ÖZLEM

Özet: Özgürlük kavramı felsefe tarihinin en önemli ve tartışmalı kavramlarından biridir. Bu makalede önce bu kavramın tarih boyunca aldığı farklı anlamlara yer verilecek, daha sonra hukukta, siyasette ve ahlakta özgürlük kavramının yeri tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Ahlak, hukuk, siyaset, özgürlük, felsefe tarihi

Abstract: Concept of freedom is one of most important and most argumentative concept in history of philosophy. In this essay firstly we give place to this concept's different meanings in history of philosophy. After this we discuss this concept's position in law, morals and politics.

Key Words: Ethics, law, politics, freedom, history of philosophy

Giriş

Bu makale üç bölüme ayrılmıştır:

1. Önce, “özgürlük” kavramının ontoloji, metafizik, teoloji ve tek tanrılı dinlerdeki tanımlarına birkaç örnekle yer vereceğim.

2. Daha sonra konuşmamın esas kısmını oluşturacak şekilde, “özgürlük” kavramının ahlakta, hukukta ve siyasetteki tarihsel ve güncel anlamları üzerinde duracağım.

* Maltepe Üniversitesi Felsefe Bölümü tarafından düzenlenen etkinlikler çerçevesinde, yazarın 10 Mayıs 2003 tarihinde anılan Üniversitede yaptığı söyleşide sunduğu metindir.

3. Son olarak, kavramın günümüzdeki liberal yorumunu bir liberalizm eleştirisi eşliğinde, önemli bulduğum birkaç noktayla sınırlı kalacak şekilde, değerlendirmeye çalışacağım.

1. Felsefe Tarihinde Özgürlük Kavramının Anlamları Üzerine Birkaç Not

Sözlük Karşılıkları

Freedom, liberty, liberte, Freiheit, Libre, elefteria, autarkhia, autokrateia, autonomia, autopragia.

Libertas: köle (servus) olmayan, kendi isteğine göre hareket edebilen; liber: üst sınıfa mensup olması dolayısıyla özgür olan (Roma), sua sponae: bir dış etki olmaksızın kendinden hareket eden.

a) Özgürlüğün Metafiziksel/Ontolojik Anlamı

Özgürlük, bir şeyin kendisi dışındaki bir şey veya etkiyle belirlenmemiş, koşullanmamış olma halidir. Evrende her şey belirlenmişse (determinizm, nedensellik, mekanizm) her şey *zorunluluk* altında bulunuyor demektir.¹ Buna göre, zorunluluk, bir şeyin öyle olması, kendiliğinden başka türlü olamamasıdır. Evrende tam, eksiksiz bir zorunluluk varsa, özgürlük yok demektir. Tam, eksiksiz bir zorunluluk yoksa, bu, özgürlüğe bir yer, alan kalıyor anlamına gelir.²

b) Özgürlüğün Teolojik/Dinsel Anlam

Evrenin kendisi dışında bir şey veya etkiyle belirlenmemiş. Buna karşılık her şeyi kendinden hareketle belirleyen tek bir yaratıcısı

¹ Bknz: H. Delius, “Etik, Ahlak Felsefesi” çev. Doğan Özlem, Günümüzde Felsefe Disiplinleri iç. İnkılap Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.

² Bknz. Doğan Özlem, Anlamdan Geleneğe, Kimlikten Özgürlüğe, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2009.

olduğuna inananlar için, bu yaratıcı yani Tanrı özgürdür. O her şeyi belirleyen, kendisi belirlenmemiş olandır ve zaten onun özgürlüğü de kendisi dışındaki herhangi bir şey tarafından belirlenmemiş olmasından kaynaklanır. Teolojilerin ve tek tanrılı dinlerin başlıca sorunlarından birisi, Tanrı'nın özgürlüğü yanında insan özgürlüğünün olanaklı olup olmadığıdır. Bu konuda iki teolojik/dinsel görüş vardır: 1. Tanrı özgürdür; fakat yarattığı her şey (insan dahil) belirlenmiş olduklarından, özgür değildirler. 2. Tanrı evreni kendi akıl ve iradesine göre yaratmıştır ve bu akıl ve iradeden insana da bir pay ayırmıştır (tikel akıl, cüz'i akıl; tikel irade, cüz'i irade). İnsan Tanrı'nın aklından ve iradesinden pay aldığından ötürü özgürdür (tikel özgürlük). Buna göre, her şey olmasa da bazı şeyler insanın elindedir ve özgürlük bu elindelikten ibarettir.³

c) Modern Doğa Bilimlerinin Mekanizmi Karşısında Özgürlük Kavramı

Yeniçađla birlikte ortaya çıkıp gelişen modern doğa bilimlerinin doğa kavrayışı belirlenimci (determinist) ve mekanisttir Buna göre, doğa yasalarının tam, eksiksiz belirlenmi altındadır. Doğada katı, gedik vermez bir mekanizm hüküm sürer (Galilei, Newton). İnsan da, bu eksiksiz belirlenimin ve katı mekanizmin hükmettiği doğanın bir parçası olarak, aynı belirlenimin, aynı mekanizmin hükmü altında bulunduğundan, özgür değildir. İnsanın tüm davranışlarını da tabii ki belirlenmiştir. Dolayısıyla; onun iradesini kullanarak, seçim ve tercihlerde bulunarak, kısacası *isterse* başka türlü eyleyebileceği düşünülemez. Doğal olgu ve süreçleri ayrıcasız belirleyen ve aynı nedenlerin aynı sonuçları doğurduğunu ifade eden *nedensellik yasası*, insanın doğal davranışlarının da, ahlaksal eylemlerinin de belirlenmiş olduğunu öğretir. İnsanın psişik etkilenimleri ve tepkileri gibi ahlaksal niyet, tasarım ve amaçları da belirlenmiştir. Psikoloji, sosyoloji gibi 19. yüzyılda büyük ölçüde nedenselci/mekanist doğa bilimleri modeline

³ Bknz: Doğan Özlem, Tarih Felsefesi, Notos Kitap, 15. Baskı, İstanbul, 2015.

göre kurulmuş olan bilimler, 20. yüzyılda bu modeli tam olarak izlemeseler de, insanın tinsel edimlerinin ve bu edimlerin ürünleri olan ahlaksal, siyasal, değersel, inançsal, ideolojik, felsefî, dinsel vd. ürün ve yaratımların da altında esasen biyolojik/ psikişik türden bir belirlenim yattığını öğretmişlerdir.⁴

2. Ahlak, Hukuk ve Siyaset Felsefelerinde Özgürlük Kavramı

a) Ahlak Öğretilerinde Özgürlük Kavramı

Ontolojide, metafizikte ve teolojide özgürlüğe yen ayırmayan anlayışlar yanında yer ayıran anlayışlar da olduğuna yukarıda işaret edildi. Yeniçağın doğa bilimlerinin katı belirlenimci ve mekanist tutumlarını 20. yüzyılın başlarından bu yana iyice yumuşattıklarını gözlemliyoruz. Bunda özellikle bu bilimler içinde temel bilim durumundaki fizikte ortaya çıkmış olan gelişmelerin önemli payı vardır. Atomaltı fiziğinde Heisenberg'in ortaya attığı “belirlenimsizlik” kavramı büyük tartışmalar yaratmış ve fizikte mekanist/belirlenimci anlayışın sarsılmasında önemli rol oynamıştır. Ne var ki, “belirlenimsizlik” kavramına dayanarak doğada tam ve eksiksiz bir belirlenimin olmadığını kabul etmek, doğa da kısmi kalsa da özgürlüğe yer olduğu anlamına da gelmez. Çünkü her belirlenimsizlik durumu özgürlük durumu olmayabilir. Çünkü her belirlenimsizlik nedenden ve etkiden bağımsızlık anlamına gelmeyebilir. Bu yüzden belirlenimsizlik durumu bize olsa olsa ve sadece doğanın tam belirlenimli olmadığını söyleme hakkı verir; fakat tekrarlanmalıdır ki, bu, doğada özgür bir alan veya bir özgürlük durumu olduğunu söylemeye bizi izinli kılmaz.

Bu durum özgürlük kavramını doğadan çok insanın ahlak, hukuk siyaset alanlarındaki yapıp etmeleri, eylemleriyle bağıntılı olarak

⁴ Bknz: Doğan Özlem, Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi, Notos Kitap, 7. Baskı, İstanbul, 2015

kullanmanın daha yerinde olacağını da gösterir.⁵ Bununla birlikte özgürlük kavramını daha çok ahlak, hukuk; siyaset alanlarına ait bir kavram olarak ele almak uygun görünse de, bu, onun ontolojik, metafiziksel ve teolojik anlamlarını dışta bırakmayı haklı kılmaz.⁶ Gerçi özgürlük kavramını ontoloji, metafizik ve teoloji zeminlerine taşımadan ele almak, Yeniçağ başlarından ve özellikle Aydınlanma'dan beri bir genel olmuşsa da, tüm felsefe tarihi gözönünde tutulduğunda, ahlak, hukuk ve siyaset öğretilerinin büyük kısmının özgürlük kavramını belirli bir ontolojik, metafiziksel ve teolojik zeminden hareketle öğretilerine dahil ettikleri görülür.⁷

KAYNAKÇA

CASSIRER, E., *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi* çev. D. Özlem, 3. baskı, İstanbul 1995

DELIUS, H. **Etik, Ahlak Felsefesi**, çev. D.Özlem, Günümüzde Felsefe Disiplinleri içinde, 5. baskı, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2012,

ÖZLEM, Doğan, **Etik, Ahlak felsefesi**, 4. baskı, Notos Kitap, İstanbul 2015

ÖZLEM, Doğan, **Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi**, Notos Kitap, 7. baskı, İstanbul 2015

ÖZLEM, Doğan, **Tarih Felsefesi**, Notos Kitap, 15. baskı, İstanbul 2015

ÖZLEM, Doğan, **Kant Üstüne Yazılar**, Notos Kitap, İstanbul, 2015

ÖZLEM, Doğan, **Anlamdan Geleneğe, Kimlikten Özgürlüğe**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2009

⁵ Bknz: Doğan Özlem, Kant Üzerine Yazılar, Notos Kitap, İstanbul, 2015.

⁶ Bknz: Ernst Cassirer, Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi, çev. Doğan Özlem, 3. Baskı, İstanbul, 1995.

⁷ Bknz: Doğan Özlem, Etik, Ahlak Felsefesi, 4. Baskı, Notos Kitap, İstanbul, 2015.